

POLEMICI CORDIALE

Antitraditionalismul lui Noica

ADRIAN NIȚĂ

Literatura secundară nicasiană a cunoscut în ultimii ani o evoluție mai mult decât laudabilă: după câteva volume monografice introductive (datorate lui Ion Ianoși, Ion Dur, C. Moraru) au apărut studii specializate îndreptate, fapt îmbucurător, spre studierea părții celei mai importante a operei filosofului de la Păltiniș, ontologia. După volumele semnate de I. Hirghidus, Sorin Lavric sau A.D. Giulea, o nouă teză de doctorat vede acum lumina tiparului, la Cluj, sub egida editurilor Biblioteca Apostrof și Casa Cărții de Știință. Este vorba despre lucrarea *Noica necunoscut. De la uitarea ființei la reamintirea ei*, de Laura Pamfil.

Două teme par să dea firul argumentativ al autoarei: cât de tradiționalist a fost cu adevărat Noica, respectiv dacă se poate deduce o etică din ontologia sa. Să începem cu cea de-a doua problemă (pentru a da aici o schiță, ne propunem să reluăm discuția cu alt prilej). Laura Pamfil arată că dincolo de reticentele binecunoscute ale lui Noica față de etică, se poate pune în evidență, dacă vom citi printre rînduri, o anumită etică nicasiană, numită de autoare „etică retrospectivă”. Este vorba de o etică ce se poate situa între etica antică a lui „fă ce trebuie” și etica modernă a lui „fă ce-ți place”. Această nouă etică este una ce are normele întemeiate pe alte principii decât cele tradiționale, fiind de fapt un organon al devenirii întru ființă (un fel de știință de interval), și reflex în conștiință al ordinii generale a ființei.

Laura Pamfil arată că tradiționalismul lui Noica ocupă în mentalul colectiv un loc central printre idolii tribului. De aici, intenția autoarei de a așeza dinamica gândului nicasian într-un dialog deschis cu marea filosofie europeană, pentru a se putea decela ceea ce este cu adevărat original în discursul lui Noica. Sînt astfel cercetate sursele tradiționale ale gândirii nicasiane, în special filosofia clasică greacă, Kant, Hegel și Heidegger.

Analiza debutează cu prezentarea exemplarității cercului pentru filosofia lui Noica,

autoarea susținând că această figură geometrică, luată ca model inteligibil al lumii, străbate toată opera nicasiană, de la sentimentul angostei și al însingurării în fața spațiului cosmic (din lucrarea *De caelo*) și pînă la dialectica circulară lămuritoare a modelului ființei și a etapelor ei (din *Devenirea întru ființă*). Premisa ce stă la baza cercetării este modelarea diferită a acestei figuri din perspectiva sufletului (Seele) și a spiritului (Geist). La nivelul lui Seele, schema circulară are funcția de a integra omul în universul sensibil, împacîndu-l cu necuprinsul acestuia și cu propria-i condiție fragmentară. În schimb, la nivelul lui Geist, schema circulară convertește finitul în infinit, oferind modele de funcționare dialectică atît pentru devenirea întru devenire cît și pentru devenirea întru ființă. Sînt trecute în evidență sursele istorice ale dialecticii tematice nicasiane: cercurile telurice, Pămîntul și stelele fixe, și cercurile celeste.

Dialectica nicasiană, atît de mult impregnată de circularitate, este cercetată de Laura Pamfil cu ajutorul unui instrument oferit de Noica, și anume conceptul de reflectare, excelent pus în corespondență de autoare cu închiderea care se deschide. Cum, pentru Noica, ontologia începe de jos, de la lucruri, ființa este de căutat nu într-un dincolo inaccesibil, ci chiar în lucruri. Dar lucrurile nu exprimă ființa, ci mai degrabă un gol de ființă. Acest gol de ființă face loc trimiterii mai departe, reprezentată o deschidere către ființă, adică poate fi înțeles ca o adevărată închidere ce se deschide. Este evident că Noica ajunge la ideea că această circularitate nu presupune o ordine construită în afara ei, caz în care cercul ar fi iluzoriu, ci din interior, printr-un act de credință. Este o soluție, consideră autoarea, rămasă neschimbată de-a lungul întregii opere a lui Noica, și atît de sugestiv ilustrată de celebra frază „nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit deja”.

O relație foarte sinuoasă a ontologiei nicasiane este cea cu dialectica hegeliană. Laura Pamfil arată că dialectica lui Noica se construiește pas cu pas ca o replică la cea hegeliană, printr-o încercare de continuare și simultan de depășire. Noica vrea să întemeieze necesitatea trecerii de la celebrul traseu hegelian (considerat de Noica a fi liniar), de tipul teză-antiteză-sinteză, la unul circular de tipul temă-antitemă-teză-temă. Această schimbare adusă dialecticii hegeliene thetice într-o tematică ar fi în măsură să redea mișcarea ondulatorie a ființei, consideră Noica.

Se trece apoi la cercetarea surselor teoriei cu privire la neființă și se evidențiază un adevărat paricid filosofic modern: Noica susține că separația netă dintre ființă și neființă este o adevărată întoarcere cu spatele spre lume. De aici, apelul lui Noica la ființa de a doua in-

stantă (elementul), adică la un mediu extern care se internalizează. Acest apel la element, arată autoarea, reprezintă încercarea lui Noica de a restabili statutul substanțial al formei. Mai mult, apelul la element permite o adevărată scoatere din uitare a ființei, căci, după Noica, ființa a fost uitată tocmai datorită generalității ei: fie ca substanță (după antici), fie ca funcție (după moderni). Autorul *Devenirii întru ființă* argumentează că între substanțe, cu realitatea lor densă, și funcții, cu realitatea lor rarefiată, se poate pune în evidență o lume de elemente.

În fine, Laura Pamfil analizează relația cea mai complexă a ontologiei nicasiane – cea cu ontologia lui Heidegger. Deși în mod constant Noica s-a referit la Heidegger în mod critic, el a păstrat din antitraditionalismul acestuia o serie de elemente caracteristice, cum ar fi constructivismul și transcendentalismul. Probabil că schimbarea cea mai importantă în raport cu curentul filosofic tradițional este dată de direcția transcenderii: acel ceva către care se transcende este lumea, astfel încît direcția este înapoi, spre temeuriile ce fac cu putință ceea ce este. Atît Noica cît și Heidegger consideră că eroarea fundamentală a filosofiei tradiționale este descrierea unei interiorități în termenii exteriorității, respectiv căutarea ființei în afara lucrurilor. Or, ființa funcționează ca model, deci ca ceva interior lucrurilor (după cum excelent a pus în evidență în lucrările domniei sale Ilie Pîrvu).

Despre ultimele două capitole ale lucrării (*Note pe marginea ispitelor istoriei. Cîteva neînțelegeri postume și Epilog*) s-ar cuveni scris un text întreg. Ne vom limita la cîteva observații. Impresia noastră este că aceste capitole fac o notă discordantă în lucrare și, mai mult, vin în contradicție cu excelența analiză efectuată de autoare în capitolele anterioare. Autoarea vrea să acrediteze aici două idei: istorismul lui Noica (un „istorism prin resemnare”, adică o încercare de a protesta împotriva imperativului autorității și a utilizării valorilor ca mijloace de ascensiune politică, respectiv propunerea unei asceze la nivel social, a refuzului celor mai buni de a parveni politic sau social; mai concis: spiritualism și spirit de sacrificiu) și donquijotismul lui Noica (adică încercarea sa „utopică prin esență, postmodernă prin intenție” de a-i împaca pe filosofi tradiționali).

Dificultățile induse de aceste două idei pot fi evidențiate în felul următor: dacă Noica a eșuat în a-i împaca pe filosofi tradiționali, atunci toată analiza (atît de excelent condusă) efectuată în capitolele anterioare va conduce la contrazicerea tezei referitoare la antitraditionalismul filosofului. Ceea ce ar face ca toată analiza Laurei Pamfil să se năruiască asemenea unui castel de nisip. Pe de altă parte, dacă Noica a reușit să-i împaca pe filosofi tradiționali, pe unii continuîndu-i, pe alții continuîndu-i parțial, și pe toți la un loc depășindu-i prin teoria sa ontologică, atunci nu mai rămîne loc pentru donquijotism (o idee nefericită lansată de Gabriel Liiceanu la finalul *Jurnalului de la Păltiniș*, dar în legătură cu aventura paideică). În ce privește istorismul prin resemnare, dacă este susținut cu temei, acesta conduce la eșecul reconstrucției ontologiei nicasiane efectuate aici (atît de bine) de autoare.

Laura Pamfil arată, în multe rînduri, că ontologia lui Noica pleacă de la lucruri, că el vrea să caute ființa tocmai în lucruri. Apelul lui la element, la ființa secundă nu este decît o încercare de a căuta ființa acolo unde filosofi tradiționali refuză să o caute, adică în lucrurile schimbătoare, pieritoare, supuse devenirii.

Foare bine scrisă, solid documentată, cu o analiză excelent condusă pînă spre final, *Noica necunoscut. De la uitarea ființei la reamintirea ei*, de Laura Pamfil, reprezintă o lucrare de referință, cea mai valoroasă de pînă acum, în exegeza efectuată pe marginea operei lui Noica.

